

"QAQAQ MƏMMƏDALI" PUBLİSİSTİK XRONİKASI

yaxud, Poylu kəndinin tarixindən qeydlər

Publist Qasım Əhmədlinin "Qaçaq Məmmədali" adlı publistik xronikasını nəfis şəkildə çap olunmuş kitab kimi görəndə ilkin ağıma gələn bu oldu: Akademik Ziya Bünyadov deyirdi ki, hər bir bölgənin, ərazinin, kəndin tarixini elə birinci növbədə həmin kəndin özündən olan ziyalı, müəllimi, həvəskar yazmalıdır. Akademik doğru deyirdi. Özü də belə əsaslandırır ki, hər bir ərazini ən yaxşı elə həmin kənddən olan, həmin ərazidən olan adamlar tanıyır. Onlar yer-yurd adlarının etimologiyasını, kəndin taleyi ilə, ərazinin taleyi ilə bağlı hadisə və əhvalatları nəsil-dənə-nəsil keçən yaddaş vasitəsi ilə öyrənmiş olurlar.

Yəqin ki, akademik Ziya Bünyadov bunu nəzərdə tuturdu ki, onların qələmə alıb araya-ərsəyə gətirdiyi materiallar əsas tarixi tədqiqatlar üçün əvəzsiz qaynaqlar və stimullar ola bilər.

Qasım Əhmədi özünün qeyd etdiyinə görə Poylada doğulub. 43 illik pedaqoji fəaliyyət yolu keçib. Doğma kəndi ilə bağlı hadisə və əhvalatları illər boyu yaddaşına yığib özünün ehtiyat saxlanıcı kimi müvafiq zamanı, vaxtı gözləyib.

Bəri başdan deyim ki, Poylu Azərbaycanın bəxtli kəndləri sırasında adı çəkilməyə çox uyğun gəlir. Xalqımızın böyük şair oğlu, poeziyada səmimiyyətin əvəzsiz ifadəçisi Nəriman Həsənzadə Poylada doğulub boya-başa çatıb. Və ən başlıcası, doğma yera-yurda özünün mənəvi borcunu vermək üçün "Poylu - beşiyim mənim" adlı məşhur epos-poemasını yaradıb. "Poylu - beşiyim mənim" əsəri nəşr olunan kimi ədəbi mühitin diqqətini cəlb etdi. Əsər ən müxtəlif tərəflərdən tədqiqata cəlb olundu. Tanınmış yazıçı-publist, dil və ədəbiyyat tədqiqatçısı Salatın Əhmədli xalq şairi Nəriman Həsənzadənin "Poylu - beşiyim mənim" əsərinə çox böyük sevgi ilə "Poylu bəşiyindən məktub" adlı ədəbi-publistik əsərə cavab yazdı. Bunlar ədəbi mühitimizə bəzə və ya digər dərəcədə məlum olan, amma hər dəfə diqqətə çəkilənlərdir. Amma elə faktlar da var ki, onu ancaq həyatın məxsusi olaraq Poylada yaşamış söz-sənət həvəskarları incələyə bilərlər. Zənnimcə, Qasım Əhmədlinin

Qaçaq Məmmədali publistik xronikasını müəllifi kimi Poylunun sirlər xəzinəsini açmaq gücündə olan müəlliflər də var. Yəqin ki, elə bu sırada böyük zəhmətə qatılaraq Qasım Əhmədlinin adı öndə çəkilə bilər. Özünün qeyd etdiyi kimi riyaziyyatçı olsa da, Azərbaycanın tarixinə və ümumən tarix fənninə sevgisi və marağı zaman-zaman tükənməyib. Nəhayət, varlığına yığdığı mənəvi sənəti sözə gətirmək imkanı qazanıb və doğma yurda çox doğulmuş şəkildə öz borcunu verə bilib. Kitabla ön söz yazan və məsləhətçi tədqiqatçı fikirlərini oxucu ilə bölüşən İsmixan Yusubov qeyd edir ki, Poyludakı məscid-mədrəsələr insanların mənəvi yüksəlişi üçün kifayət qədər təsir gücündə olub. Hətta müəllif qeyd edir ki, Molla Vəli Vidadinin özü də Poyludakı məscidlərin birində təhsil alıb. İsmixan Yusubovun digər ümumiləşdirici qeydləri də maraqlıdır. Bir neçə kəlmənin içində o, Azərbaycanın Sovet dövründə Poylunun başına gələn hadisələrin yazıya alınması da tariximiz üçün gərəkdir - fikirlərini qeyd edir. Kitabla yazıçı-publist, dosent Salatın Əhmədli "Redaktordan" başlığı ilə nisbətən geniş şərhlər yazmışdır. O, öz qeydlərinə kitabın möhür əlyazma halındakı tarixindən başlayır. Əlbəttə, Salatın Əhmədli Poylunu yaxşı tanıyır. Onun mənəvi xəritəsinin zənginləşməsində, bu kəndin inkişafında xidmətləri olan ziyalılardandır. Bu doğmalığı biz onun qeydlərindən də hiss edirik: "Bu yazılarda mənə bir əlyazma göndərdilər. Baxdım, adı ahənribə kimi mənə özüm çəkdi, özümlə əlyazma arasında bir doqmalq bir istilik hiss etdim. Poylu kəndim haqqında qeydlər olan bu əlyazmanı əvvəlcə vərəqlədim, sonra oxumağa başladım. Əvvəlcə elə bildim yazı kiçik qeydlər, oçerklərdən ibarətdir. Ancaq qeydləri oxuduqca, necə deyərlər əsərin içərisinə girdim, nəfəs çəkmədən oxumağa başladım. Nostalji

hisslər mənə bürüdü. Qəlbimdə nifrət hissi ilə bərabər bir kövrəklik yarandı. Həmkəndlərimin göyüm-göyüm göynədim halına, vəziyyətinə. Qeydlər vardı ki, onu təkrar qayıdıb bir də oxuyurdum. Bir vaxtlar oxuduqlarımla, eşitdiklərimlə tutuşdurur, müqayisə aparırdım. İstəmədim ki, xətalı bir cümlə, əsassız bir fikir bu kitabda gəlsin, kitabla xəlal gəlsin. Orada yazılanların çoxusunu mən də eşitmişdim. Müəyyən qədər yaşım olduğundan kitabda adı çəkilən adamları mən də görmüşdüm, mən də tanıyırdım. Hadisələri uzun ömür sürmüş anam Gülbətin xanımın dilindən dəfələrlə eşitmişəm. O dövrün çətinliklərindən, kolxoz quruculuğundan, repressiyalarından, qaçaqlardan, qaçaq Qurbanın, qaçaq Məmmədaldan danışdı. Şuravilərin yerlərdəki əlatlılarının, firqəçilərin sadə kənd camaatına, varlılara etdikləri zülmərdən danışanda sanki, nəfəsindən od çıxırdı. Əhvalatları can yangısı ilə nəgil edirdi". Azərbaycanın tarixindən tanınan, döyüşkən, mərd, ləyaqətli ad-sanı ilə yaddaşlarda yaşayan obrazlar çoxdur. S.Əhmədli kitabın əsas qəhrəmanlarından biri kimi Qaçaq Məmmədalinın və Qaçaq Qurbanın da adını çəkir.

Əlbəttə, müəllif Qasım Əhmədlinin diqqətli araşdırmalarına yüksək dəyər verir. Sovet hökumətinin insanlara qəddar münasibətinə qarşı mübarizə yolu tutan Qaçaq Məmmədalinın həyatı Salatın Əhmədlinin qeyd etdiyi kimi kitabda geniş və əhatəli verilib. Qaçaq Məmmədali ölümün gözüne dik baxan, mərd, yaşadığı ömrün ömək ola bilməsi ilə fərqlənən tipik azərbaycanlı obrazıdır. Salatın Əhmədli onun həyatı ilə bağlı kitabın təssüratı ilə maraqlı psixoloji meqamlara da işıq salır. O göstərir ki, Birinci və İkinci Qarabağ savaşında iştirak edənlərin qorxmazlığı, şəhidiyyə mərdənə münasibətləri əslində Qaçaq Məmmədali kimi qəhrəmanların varislik ənənələrinin mənimsənilməsindən irəli gəlirdi.

Salatın Əhmədli göstərir ki, Poylu igidlərinin Nuru paşaya münasibəti müstəqil Azərbaycanın qorunması ilə bağlı istəkdən irəli gəlirdi. Salatın Əhmədli qeyd edir: "Kitabda müəllif çox gözəl bir faktı oxucularıyla bölüşür. Güclü vətənpərvər şəxsiyyət olan Molla Nəsimi həmkəndliləri Xakioğlu İsrəfil, Qara Süleyman, Çolaqların Aşkəri və Koxalı "Cızdaq" Hacı ilə birlikdə, 1918-ci ildə Nuru paşanın "Müsləman" ordusuna qoşulmuşlar. Onlar emrəni əsəknə qoşunları və ingilislə müstəmləkəçilərinə qarşı fədakarlıqla vuruşmuşlar. Qeyd edək ki, bu döyüşlərin birində Molla Nəsimi ayağından yaralanmışdır". Salatın Əhmədli qeyd etdiyim kimi Poylunu, Poylunun tarixini, onun zəka sahibi olan övladlarını bir-birə yaxşı tanıyır. Şübhəsiz, bu sırada o, Qasım Əhmədlini də ayrıca diqqətə çəkir. Onun işgüzarlığından, yərdə, yurda, torpağa sevgisindən məmnuniyyətlə bəhs edir. Və ən başlıcası, kitabı çox yüksək dəyərləndirir. Qasım müəllimin böyük zəhməti ilə başa gələn bu kitabda Poylu kəndinin yaranma tarixindən, kolxoz quruculuğundan, qaçaqlardan müvafiq hadisələrin fonunda bəhs edildiyini göstərir. Hətta bu kitabı ona görə yüksək dəyərləndirir ki, gələcəkdə yeni nəsil yazarlar məhz bu kitabı sükənəyərkən tarixi-bədii romanlarla dövrümüzün yaddaşına zəngin töhfələr verə bilərlər.

Əlbəttə, Salatın Əhmədli müəllif Qasım Əhmədlinin müəyyən hadisələrin diqqətinə gətirib görən arxiv materiallarını əldə etməsini və bunları yeri gəldikcə kitabla da daxil edərək oxucu diqqətinə çatdırmasını ayrıca qeyd edir.

Qasım Əhmədli "Qaçaq Məmmədali"

publistik xronikasına Ağstafanın, xüsusilə də Poylunun uzaq keçmişini ilə bağlı faktlardan başlayır. Hətta Poylu - Qaralar adı ilə tanınan kəndin əzəbli və şərəfli tarixini yazıya gətirmək üçün hadisələrin ardıcılığında və diqqətinə çox diqqətli olur: "Poylu - Qaralar kəndi qədim tarixə malikdir. Görkəmli şairimiz Nəriman Həsənzadə, bizim eradan əvvəl Poylu ərazisində Ağstafa çayının Kür çayına qovşuğu yerdə albanlarla Roma sərkərdəsi Pompey arasında döyüş olduğunu deyir. Rus tarixçisi Veliçko "Qafqaz Albaniyası" kitabında dövlətin vergi siyasətindən danışanda Poylu adını çəkir.

Lakin Cənubi Qafqaz canişinliyində xalqların tarixinə aid, canişinliyin mərkəzi olan Tiflis şəhərinin arxivindəki "Tiflis dəftərində" qeyd olunur ki, Qazax qazasının Poylu və Kasımın kəndləri XVII əsrin əvvəllərində Şəmsəddin sultanlığından Gəncə quberniyasına köçürülmüş kəndlərdir (Məhəmməd Allahmanlı, Ağstafa Kamal ocağı). Lakin, biz qəti əminik ki, "Tiflis dəftəri"ndəki qeydlər yanlışdır. Rus sovinistləri və ermənilər tariximizin qədimliyini şübhə altına almışlar və bu ənənə indi də davam edir". Bəri başdan onu qeyd edim ki, müəllif hər hansı bir faktı mənalandırarkən imkan daxilində dəqiq mənbələrə əsaslanır. Onu da demək lazımdır ki, Qasım Əhmədli Poylu kəndinin yetimləri olan ziyalılar haqqında da yeri gəldikcə çox maraqlı məlumatlar müəyyən tarixi hadisələrdən də mahiyyətinə işıq salır: "Beləliklə, deyə bilirik ki, kənd əhalisi Dəli dağ atayındakı Haqqıxılı (indiki Ermənistan ərazisi) kəndindən Kür sahilinə köçməsi XVII əsrin əvvəllərində (bəlkə də bir qədər əvvəl) təsadüf edir. Kənd böyüyüb, inkişaf edib, təhsilə maraqlı məscid-mədrəsələrin tikilməsinə zəruri edib və məşhurlaşdı. Nəticədə kənar kəndlərdən buraya təhsil almağa gəlmişlər. Qeyd edək ki, kəndin tarixi ilə görkəmli alimlərimizdən filosof akademik Məqsəd Sattarov, neftçi alim Bayram Bayramov və riyaziyyatçı, hafiz, publistik alim İsmixan Yusubov maraqlanmışlar. İsmixan müəllim bu araşdırmalarını atası-babam Allahverənli Məhəmmədin dəyərli məlumatları və məsləhətləri ilə özünün "Mənim Poylu kəndim" kitabında əks etdirmişdir. Biz də yeri gəldikcə babamın bu məlumatlarından istifadə etmişik". Nəsilər, tarixi yerlər, etnosun yerdəyişməsi, adlı insanların tarixi izləri bizi ulu keçmişimizlə bağlayır. Hətta

vaxtı ilə Poylu körpüsü ilə bağlı maraqlı bir fakt da diqqəti cəlb edir. "Bu Poylu körpüsü rus və gürcü xalqları arasında dostluq körpüsüdür". Halbuki, bu körpü Azərbaycanın digər xalqlara olan sevgisinin təzahürü kimi yaşayan abidədir. Hətta Nəriman Nərimanov ikinci Poylu dəmiryol körpüsünün açılışında da iştirak edib. Poylu bir növ strateji bir ərazi olmaqla imperiya rəhbərlərinin də diqqətində olub.

Kitabda məşhur nəsilərin şəcərəsi haqqında məlumatlar da maraqla oxunur: "Kimdir Hacı Vəlifər?" - yarımbaşlıq altında verilmiş bu qeydlərdə biz ayrı-ayrı nəsilərin şəcərəsi haqqında məlumatlar alırıq. Qazax - Dilboz atları haqqında verilən məlumatlar, o cümlədən Dilboz nəslinə bərdə düşüncələr diqqət cəlb etməyə bilməz. Kitabda maraqlı bədii notlar da var. Hacı Kərim kişi ilə bağlı şəhərdə igid Məhəmmədin atla ünsiyyəti, atla qeyri-adi hərəkətləri haqqda təsvirlər yadda qalır. Sovet dövründəki hadisələrin xronikası, bir çox hallarda faciəvi hadisələr təkcə Poylu üçün xarakterik deyil, elə Azərbaycanın tarixi taleyi üçün də çox xarakterikdir. Ümumiyyətlə, Məmmədalinın özü, ailəsi, onun hiyf olunmasında, qorunmasında maraqlı olan kəndlər, elin mərd oğluna insanların münasibəti sözlün həqiqi mənasında təkcə tarixi əhvalatlar deyil. İnsan münasibətlərinə ən yaxşı nümunə lövhələr kimi yadda qalır. Bütün bunların hamısının məğzində "qaçaq el saxlar" mahiyyəti dayanır. Qaçaq Məmmədalinın ələ keçməsi, tez-tez öz kəndinə gəlib doğmalarına baş çəkməsi məsələsi də elə camaatın ona sevgisindən qaynaqlanır. İnsanlar elə arxa olan Qaçaq Məmmədali kimi insanları qorumağı özlərinə borc biliblər. "Sarı at belində" hekayəti də çox maraqlıdır. Ümumiyyətlə, Qasım Məmmədlinin "Qaçaq Məmmədali" publistik xronikasında da kultu xüsusiyəti yurur. Başqa sözlə, "at igitin qardaşdır" anlayının fonunda ata sevgini, atı duymağı, at və igit vəhdətinin nə demək olduğunu mahiyyətcə dərk edirik.

"Ölüme doğru" bölməsi də elə bölmənin adından da görüldüyü kimi hadisələrin gərginləşməsi, bir növ tarixi konkret və aydın hökmünə doğru gedişatını göstərən qeydlərdən ibarətdir.

Kitabda qolçomaqlarla bağlı, kolxoz quruculuğu ilə əlaqədar, kolxozun əhəmiyyəti, varlanan kulakların varının onlardan zəbt olunması kimi məsələlərin rəsmi mahiyyətini göstərən protokol sənədləri də sözlün həqiqi mənasında üreək ağrıdan hadisələr kimi yaddaşda qalır. Kitabın müəyyən meqamlarında Qaçaq Məmmədalinın hadisələrə ədalətli yanaşması da onun təbiətinin xarakterik cizgilərindən xəbər verir. Yeni dövrün qurucularını, fəalları da bəzən ədalətli hərəkətlərinə görə qaçaqlar cəzalandıra bilərdilər. Bu sırada Xəlilim cəzalandırma səhnəsi əslində xalqı bir-birinin üstünə saldıran bolshevik ideologiyasının çirkin mahiyyətinin göstəricisi idi. Çox dəhşətli səhnələr var: "Bu gün isə Mahmud koxa işin nə yerdə olduğunu başa düşmüş, ömür-gün yoldaşı Şölə xanım və oğlu Hacı, gəlincə Saçlı və nəvələri ilə xudafizləşərək ən yaxşı paltarlarını geyinmişdi. Altından vəzinəli çuxa, üstündə palto geymiş, başına bahalı papaq qoymuş və əyninə "qolifəri" şalvar, ayağına "xrom" çəkmə geymişdi. Bura gəlməyə isə Şölə xanım və oğlu Hacıya icazə vermişdi icazə vermişdi. Koxanın gəlincə Saçlı və nəvələri evdə qalmışdı. Onun evi son dərəcə tikilmiş, yerdən bir metr hündürlükdə olan çox otaqlı idi. Evin qarşısında isə Poyluda ilk dəfə üstüörtülü, geniş məclis-mərasim yeri inşa edilmişdi.

Davamı 5-ci səhifədə

Əvvəlki 4-cü səhifədə

Mahmud koxanın yurdu Poylu kəndinin şimal-şərqində birinci kəçədə yerləşirdi. İndi isə çar hökumətinin kənddəki sonuncu nümayəndəsi güllələnmişdi. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, çar Nikolay özü, xanımı və 5 qızından ibarət ailəsi Simbirskdə, Leninin əmri ilə güllələnmişdi". Maraqlı təsvirdir. Hətta müəllif bolşeviklərin Poyludakı qəddarlığına mahiyyətcə uyğun gələn Leninin Çar ailəsinə münasibəti ilə bağlı faktı da yada salır. Tarix göstərir ki, rejimlər ədalətli qanunları ilə yaşaya bilər. Nə qədərki qəddarlıq, ədalətsizlik rejimlərin xarakterini, təbiətini müəyyənləşdirir, demək, belə rejimlər də yaşaya bilmək imkanından məhrum olur. İndi burada bir azərbaycanlı kişisinin obrazı bütün özəməti ilə gözümüzün önündə canlanır. Hətta o, ölümə gedərkən qətiyyətlə höyəcənə da keçirir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi səliqəli libasda edam meydanına gəlir. Ən çox isə o, parlaq və aydın nitqi ilə yadda qalır: "Mahmud koxa, ona qarşı irəli sürülən ittiham qarşısında, tövrünü pozmadan camaata üz tutdu: - Ay camaat, mən əvvəl çar hökumətinə, sonra isə 23 ay Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə xidmət etmişəm. 1920-ci ildə güllələnmişdim. Şura hökuməti ömrümü 10 il ucatmaqda, hər günüm zülmü oldu. Mən əfv diləmirəm. Haqqımı halal edin". Bu cümlələrin arxasında nə dayanır? Bu dayanır ki, mərd, qorxmaz insan ədalətsizliyə qarşı ittiham çıxışı edir. Qorxmazlığın nə demək olduğunu koxa həm özünün görkəmi, həm də mənəvi simasını əks etdirən nitqi ilə insanlara çatdırır. Təsədüfi deyil ki, bu adamın edam meydanındakı mərdənə hərəkəti bu günə qədər yaddaşlarda yaşayır və Qasim Əhmədli həmin hadisəni xüsusi bir təfərrüatla kitabında əks etdirə bilib. Bundan sonra biz mətnin daha qanlı səhnələri ilə də tanış oluruq. Bu artıq mətnin qanlı səhnələri deyil, tarixin qanlı hadisələridir.

Bolşeviklər guya humanizm göstərirlər. Edamı insanlardan bir az aralıda həyata keçirirlər. Bu hadisənin özü göstərir ki, insanlar inqilablara qoşularkən hadisələrin haraya apara bildiyini görə unutmazsınlar, yoxsa bu kitabda gördüyümüzün mənəvi ayrı-ayrı vaxtlarda asanlıqla təkrarlana bilər: "Koxanın bir neçə metr aralıdakı "Zəyey" -ə tərəf aparıb, boyununu arxasından "naqan"la bir güllə vurdu. Mahmud koxa həmin andaca canını tapşırırdı. İkinci ölüm hökmü, Hacəvəli Abdulkərim oğlu Hacıya oxundu. Ona da son söz verildi. Lakin o, kəkələdi. Heç bir söz deyə bilmədi. Onun da boyununu arxasından güllə ilə vurdu. Qeyd edək ki, Hacı bir neçə ay əvvəl Çal Məmmədin qızı Tükəzbanla evlənmişdi. Tükəzban hamilə idi. Onu collad meydanına gəlməyə qoymamışdılar. Hacı'nın qardaşları Cunu, Rəhim, Məmməd, Mədəd isə bu müdhiş mənzərəni görməli oldular. Hadisəni görməyən Tükəzban bu faciənin acı nəticələrini ömrü boyu xatırlamalı olmuşdu. Növbə Baxtı oğlu Zəhidə çatdı. Zəhid peşə məktəbi təhsili almışdı. Rus dilində bəzi sözləri bildirdi. Ölüm qabağı ona söz verildənə bildiyi sözlərdən istifadə etdi. Dedi ki, ortabab kəndli ailəsindənəm. Kolxoz quruculuğuna mən də təlib edərəm. Heç bir günahım yoxdur. (Doğurlan da qoyun - qazunu azaltmışdı).

Rus zabiti özünü şura sədrinə tutdu. Şura sədri Həsər Kərimov firsətdən istifadə edib Baxtı oğlunun sözlərini təsdiq etdi, Rus zabiti Zəhidə əfv etdiyini bildirdi. Bununla, Şura hökuməti ortabablara, yoxsullar və müzdlülərə hörmətə yanaşdığını təbliğ etmiş oldu. Rus zabitinin əmri ilə camaat dağıldı. Güllələnmişlərin də ailə üzvlərini, qohumlarını buradan uzaqlaşdırdılar. Zabitin əmri ilə meyidləri bir qədər "Zəyey" -ə tərəf aparıb onları dəfn etdilər. Bunu Şura hökumətinin sadiq adamları olan firqəçilər, Topalar Rəhim də daxil olmaqla, onların şahidliyi ilə etdilər. Qəbirələrin üstünə qara tikan qoyub, yaxınlıqda əsgər postu qoydular. Qalan

"QAÇAQ MƏMMƏDALI" PUBLİSİSTİK XRONİKASI,

yaxud, Poylu kəndinin tarixindən qeydlər

Qasim Əhmədli

hərbçilər, firqəçilər hadisə yerindən uzaqlaşdılar. Aşxan mərhumların yaxınları gözetçi əsgərlərə pul verməklə, meyidləri götürə bildilər və gecə ilə qəbiristanlığa dəfn etdilər". Bu mətni adicə bir hadisənin yaddaş səhifəsi kimi oxumaq düz deyil. Birçə sahifənin içərisində bir roman enerjisi daşıyan tarixi bir mərhələnin əks-sədası kimi yadda saxlamaq gərəkdir. Keçmiş unudulanda daha böyük faciələr baş verir, ona görə də keçmiş heç vaxt dumanların getirdiyi örtüyə bürümək olmaz. Ayrı-ayrı şəxslərin, Poylunun keçmişində izi qalmış insanların haqqında məlumatları bizi sanki keçmişə qaytarır. Yaddaşımızda olmuş hadisələri həkk edir. Kitabda ayrı-ayrı nesillərin adları sadalanır. Ayrı-ayrı adamlar obrazlaşır. Və bu yerdə kitabın redaktoru özünəxas xüsusi diqqətlə mətnə müdaxilə edir. Və Poylunun maraqlı keçmişini əvvəlki məlumatı daha da güvənləndirmək üçün öz nesilləri haqqında da qeydini diqqətə çatdırır: "Redaktordan: Babam Rəsuloğulları yerli adamlar olub. Rəsul babam katta olub. Sayğa nəməmə ağalar qızı deyiblər. Məhəmməd əminim oğlanları: Söyün, Məciə, İsmayıl, İsrayıl, atam Ali, anası Sayğa, anam Gülbənatın müharibədən sonra 1952-ci ildə qasəbəyə köçüblər. Şura gələndə Rəsul babamın nökrəri Qotur İbrahim özünü hökumətə yaxşı göstərmək üçün babamın 20 qoyununun quyruğunu diri-diri kəsib. Babamın həmin gün ürəyi partlayıb ölüb".

Bu qeydlər Sovet hökumətinin insanların taleyi ilə necə oynadığına ən yaxşı dəlillərdir. Təzə hökumətin əvvəlki illərində insanlara verilən vədlər tezliklə yaddan çıxdı, unuduldu. Bir sözlə, müstəqil düşüncə, şəxsiyyətinin gözləyən, mənəvi mühitinin sərhədlərini qoruyan hər bir insan bolşeviklərin düşməni hesab olunurdu.

Qaçaq Məmmədali da bütün bunları gördü. Şura hökuməti hər yerdə qəddarcasına öz gücünü göstərməkdə idi. İnsanlara qarşı qəddar münasibətin göstəricisi olan faktları oxuduqca heyrətə gəlirsən. O vaxt məlumatsızlıq şəraitində Qaçaq Məmmədali bildirdi ki, qısa müddət ərzində bolşeviklər 20 mindən çox insanı güllələyib məhv etmişdilər. 10 minlərlə insan sürgünlərə göndərilmişdi Güllələnən və sürgünlərə göndərilənlərin sırasında Qaçaq Məmmədə-

linin də qohumları və ailə üzvləri vardı. Kitabın Qaçaq Məmmədalinın taleyinə hesr olunmuş ayrı-ayrı hissələrində ələ səhnələr var ki, hər epizod bir dram əsəri kimi oxucunun gözləri önündə canlanır. Doğrudur, bolşeviklərin qəddar emrləri haqda məlumatlı olmasa da, Qaçaq Məmmədali hiss edirdi ki, mühasirə daralır, təzyiqlə güclənir. Bir tərəfdən də dəstəyə yeridilmiş erməni satqınları hökumət adamlarına gizli məlumat verməkdə idilər. Məmmədali xaricə keçmək haqqında düşünür. Bu barədə müəyyən tədbirlər görür. Təəssüf ki, bu plan baş tutmur. Çünki erməni Sarkiz qaçaqların planı haqqında NKBD-yə məlumat vermişdi.

Kitabın bu hissələrini ürək ağrısı ilə oxumamaq mümkün deyil. Bir kəndin, bir əyalətin adamları bolşevik təbliğatına uyaraq necə bir-birini qənim kəsirlər. Bir fakt doğrudan-doğruya mənəm də qəlbimi göynətdi. Məşhur Qaçaq Kərəmin - Kərəm Zal oğlunun bacısı oğlu Həjanla bağlı əhvalat... Kərəm və İsrail ağanın mərdənə dostluğu olub. Onlar bir-birini təqib etsələr də, girəvə düşəndə qana susamayıblar. Kərəm də İrana keçir. Sonralar Tehrandə şahın mühafizəsində çalışır. Həjan isə 1917-ci ildə İsrail ağanı vurur. Nəhayət, kitabdakı ən təsirli fakt kimi yaddaşımızda qalan məqamı diqqətə çəkərdim. 1967-ci ildə İsrail ağanın oğlu kəndə gəlir. Bu zaman İsrail ağanın qatili Həjan da sağ imiş. O eşidəndə ki, İsrail ağanın oğlu kəndə gəlib, bu xəbərdən sarsılır və ürək tutmasından ələ oradaca ölür. Bu, faciənin zirvəsidir. İnsanların ən ülvə hissələri nəzərə almayaraq bir-birine qənim kəsilməsinin nəticəsidir, qisasçılığın nəticəsidir.

Qaçaq Məmmədalinın dəstəsinin ləğvi üçün hökumət tədbirlər görür. Bir çoxları öldürülür, bir çoxları ələ keçirilir. Qaçaq Məmmədali Tiflisə gedir. Çox sonralar şahidlər danışmışlar ki, Qaçaq Məmmədali son anlarında Mamed adı ilə Batumda yaşayırmış və burada ailə də qurubmuş. Qaçaq Məmmədalinın dəstəsindəki igidlər, Daş Salahlıdan Usuf və başqalarının haqqında məlumatlar verilir. Kitabda Sovet hökumətinin anti insanı, saxta tədbirləri, seçki sistemi də ifşa olunur. Bir-birini izləyən çox maraqlı məlumatlar oxucunu axıra qədər öz cazibəsində saxlayır. Kitabda gələcək nesillər üçün xronikanın ən maraqlı səhifələri var. Poylu kəndinin alimləri haqqında məlumatlar, Poylu kəndindən boy göstərmiş hərbiçilər, Birinci Qarabağ müharibəsində iştirak edən döyüşçülər, İkinci Qarabağ müharibəsində vuruşan Poylu igidlərinin siyahıları ən yaxşı ənənələrin bu gün də yaşadığına dəyərli dəlillərdir. Poylu ərazisindəki tarixi abidə dəyərində olacaq maraqlı körpülər, yollar, ziyarət yerləri və s. haqqında maraqlı məlumatlar var. Hətta abidə çinarlar belə xatırlanır. Poylu camaatının nikbinliyini, mənəvi mühitin zənginliyini göstərən lətifələr, əhvalatlar maraqla oxunur. Xüsusilə loğman Heydər lətifələri də kitabın ən oxunaqlı səhifələrindədir.

Nəhayət, kitabın sonunda müəllif Qasim Əhmədlinin çox səmimi "son söz əvəzi" qeydləri də var: "Əziz oxucular! Bu kitabın işıq üzünə gətirilməsi, ərsəyə gəlməsində bu və ya digər dərəcədə rolu olmuş vətəndaşlarımızın adını çəkmək düzgün olar.

Əvvəla kəndimizdən yaşca ən böyük olan iki ağsaqqaldan biri Əlləzoğlu Sabirdi. Onun güclü yaddaşı bizim əsas mənbəyimiz olub.

Ona dərin təşəkkürümü bildirib, uzun ömür arzulayıram. Şəmkir arxivində işin təşkili üçün xalqlı Şəmsəddin Məmmədov və çoxlu təşəkkürlər edirəm. Sonra mənəm yaşıdım olan, yenə dərin yaddaşa malik Nəsim Omarova təşəkkür edirəm. Təklif-lərinə görə sağ olun.

Kənd evlərinin və Ceyrançöl yataqlarının xəritəsinin hazırlanmasında köməyə görə əmilərim Rza və Yunisə Allahdan rəhmət diləyirəm. Ruhları sad olsun.

Dostum Mailə mənim ideya və təşkilatçılıq işimi daim müdafiə etdiyi üçün təşəkkür edirəm. Kitabın işıq üzünə gəlməsini səbirsizliklə gözləyən digər dostlarımıza da "çox sağ olun" deyirəm. Ömrüm boyu köməyini əsirgəməyən, kitabın yazılmasında məsləhətlərini əsirgəməyən İsmixan dəyi-ma, onun xanımına uzun ömür, can sağlığı arzulayıram! Kitabın ərsəyə gəlməsində xüsusi rolu, əməyinə görə, dayım oğlu, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru professor Adil Abdullayevə çox sağ ol deyirəm. Üzünü görmədiyim, mənim kimi bir çox-larına dayağ olan, xeyriyyəçilik edən, dəyərli elqizim, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Salatın xanım Əhmədliyə təşəkkürümü bildirirəm. Çox sağ olsun ki, kitabın çapını öz üzərinə götürdü. Nəhayət, əməyimizin bəhrə görməsində, çap olunmasında çox böyük əməyi olan Cövlan bəy, onun böyük hamkarı, nəşir-publisist, kitab rəssamı, dizayner, sənəi şairlərimizin şeirləri ilə dolu olan, həkəndimiz Süleyman Mustafaoğluna dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Hörmətlə: Qasim Əhmədli. 18 oktyabr, 2023-cü il, Ağstafa, Poylu kəndi". Bəlkə də bu qeydləri təqdim etməyə lüzum qalmazdı. Amma düşünəndə ki, bu qeydlərin arasında adları çəkilənlər Azərbaycanın mənəviyyat tarixi üçün necə dəyərli bir işin başa gəlməsində öz xidmətlərini əsirgəməyiblər... onda ələ bizim də onlara minnətdarlığımız yerinə düşür.

Kitab publisistik xronika olsa da, bir çox cəhətlərinə görə elmi-tarixi mənbə mahiyyəti də daşıyır. Burada tarixi sənədlərdən, maraqlı qaynaqlardan da istifadənin olması fikrimizin əsaslı olduğunu sübut edir. Görünür, ələ bu səbəbdən müəllif istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısını da təqdim edir. Poylu kəndinin zəngin təbiətini, sağlam insanların diqqətə çəkən foto şəkillər də maraqla baxılır.

Beləliklə, biz özümüzü sanki Poylu ilə doğmalasmış kimi görürük.

Kitabdan alınan ən dəyərli qənaətlərdən biri budur ki, Poylu camaatı öz təbiətində ulu bəbaların mərədanəliyini, mənəvi saflığını, ləyaqətini əks etdirən ənənələri bu gün də yaşadır.

Əziz poyullar, bulaqlarınız çağlasın. Ruhunuzun mənəviyyat köhləni həmişə kişnər olsun.

Əli Rza Xələfli
05.03.2024

Müəllifdən: Oxucuların diqqətinə çatdırıram ki, qazetimizin ötən sayında (N15-16, (1193-1194), 29 fevral 2024) "Azərbaycansənətləşmə Nizaməşinaslığının yeri, yaxud, Salatın Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" kitabı üzərində düşüncələr" adlı yazının müəllifi mənəm - Əli Rza Xələfli. Texniki səbəblərdən imzanın göstərilməsinə görə oxucuların üzr istəyirik.